
**UN VEAC DE
SINCERITATE**

Co.
lectia
de economie

Liviu Voinea (coordonator) • Alexandra Cojocaru
Brîndușa Costache • Veaceslav Grigoraș • Horațiu Lovin
Camelia Neagu • David Orțan • Andrei Tănase

UN VEAC DE SINCERITATE

RECUPERAREA MEMORIEI
PIERDUTE A ECONOMIEI ROMÂNEȘTI
1918-2018

PUBLICA

© **Publica, 2018**

Toate drepturile rezervate. Nicio parte din această carte nu poate fi reprodusă sau difuzată în orice formă sau prin orice mijloace, scris, foto sau video, exceptând cazul unor scurte citate sau recenzii, fără acordul scris din partea editorului.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Un veac de sinceritate Recuperarea memoriei pierdute a economiei românești : 1918-2018 /
Liviu Voinea (coord.), Alexandra Cojocaru, Brândușa Costache, - București : Publica, 2018

Conține bibliografie

ISBN 978-606-722-334-7

- I. Voinea, Liviu
- II. Cojocaru, Alexandra
- III. Costache, Brândușa

330

94

EDITORI: Cătălin Muraru, Silviu Dragomir

DIRECTOR EXECUTIV: Bogdan Ungureanu

DESIGN: Alexe Popescu

CORECTOR: Paula Rotaru

DTP: Dragoș Tudor

Cuprins

Mulțumiri	9
Cuvânt-înainte	11
Introducere: Memoria colectivă a cifrelor	15
1. Produsul Intern Brut	19
2. Bugetul și comețul	65
3. Datoria publică externă	87
4. Dobânzi, inflație și curs	111
5. În loc de încheiere: cum ne pregătim pentru următoarea sută de ani?	133
Anexa 1: Precizări metodologice	143
Anexa 2 : Serii de timp	155
Bibliografie	161
Despre autori	171

*Fücelor mele,
Iris-Maria și Sara-Petra
(Liviü Voinea)*

Mulțumiri

Autorii doresc să mulțumească pentru sprijin în obținerea datelor, documentare și comentarii importante asupra unor variante de lucru domnului academician Victor Axenciuc, domnului Gheorghe Gherghina (Banca Națională a României), doamnei Angela Banu (Ministerul Finanțelor Publice) și tuturor colegilor din cadrul Direcției de Modelare și Prognoze Macroeconomice din BNR. Autorii doresc, de asemenea, să mulțumească domnului academician Mugur Isărescu, Guvernatorul BNR, domnului profesor universitar doctor Florin Georgescu, Prim-viceguvernator BNR, și domnului profesor universitar doctor Ioan Aurel Pop, Președintele Academiei Române, pentru sprijin constant și îndrumare profesională. Responsabilitatea datelor prezentate și a interpretării acestora revine în totalitate autorilor.

Cuvânt-înainte

Un model de acțiune umană în echipă

Zilele trecute, în noua serie a Colecției Bibliotecii Naționale, am publicat o carte de excepție: „Acțiunea umană”, o capodoperă a Școlii austriece de economie, scrisă de Ludwig von Mises. Această colecție, ce a debutat în anii interbelici, a cuprins în cele trei serii – cea de-a treia apare în acești ani de după criza globală – nenumărate cărți mari ale economiei și culturii universale. Este însă de reținut că, totodată, Banca Națională are preocupări legate și de cărți gândite, scrise și tipărite sub egida instituției noastre. O astfel de „acțiune umană”, ca să mă refer la titlul sugestiv al lui Mises, este cartea de față: *Un veac de sinceritate: Recuperarea memoriei pierdute a economiei românești, 1918-2018*. Cu o adnotare pe care autorii înșiși o fac: aceea că responsabilitatea datelor prezentate și a interpretării acestora le revine în totalitate. Sensul fiind acela că lucrarea nu este supervizată instituțional, iar completările făcute diferitelor serii de date nu sunt oficializate cu parafa BNR. Echipa de autori este formată de specialiști din Banca Națională și a formulat, în această carte, puncte de vedere proprii, tot așa cum deseori specialiști din Banca Națională avansează opinii în spațiul public, inclusiv pe site-ul BNR, într-un cadru neoficial.

Consider că două detalii sunt de neocolit. Primul: cartea de față se înscrie și ea într-o serie. O serie a multor acțiuni umane

de aceeași factură, ce s-au contopit de-a lungul anilor, ca rod al cooperării interdisciplinare între echipe complexe de specialiști din Banca Națională, într-o adevărată bibliotecă. Al doilea: un cuvânt din titlul lucrării, și anume “recuperare”, a fost ales de autorii lucrării pentru a exprima mai bine o anumită realitate, cea a istoriei României. Este relevant, în acest sens, adevărul că în societate, ca și în natură în mare măsură, fenomenele noi nu se alătură pur și simplu celor vechi; dimpotrivă, ele se nasc și se dezvoltă prin asimilarea acestora. În acțiunile umane există însă o relație logică de unitate și continuitate: logica istoriei.

Nu întâmplător, deci, ultimul capitol al cărții, înainte de anexele finale, este intitulat: *În loc de încheiere – cum ne pregătim pentru următoarea sută de ani*. Pentru că asta este esența cărții: că avem nevoie de mintea de pe urmă, care să ne ajute să privim înapoi cu înțelepciune. Iar mai departe, să încercăm să vedem unde ne aflăm și unde trebuie să ajungem, ce avem de făcut; desigur, după ce evaluăm corect ce a fost valoros în trecutul nostru și ce putem lua cu noi în bagajele pentru viitor!

Or, această carte apare în ideea că România, la o sută de ani de la Marea Unire, nu are încă un set complet și unitar de date și de indicatori economici de bază. Nu avem încă serii de timp fără întreruperi, care să vorbească despre economia României așa cum a fost ea, cu suișuri și coborâșuri. Corect. Dar această realitate aspră nu e nicidecum consecința vreunei lipse de preocupări. Ci a unei drame istorice. Drama unei istorii în cuprinsul căreia schița psihologică a veacurilor al XIX-lea, al XX-lea și a primei părți a veacului XXI, paradigmă cu semnificații tulburătoare, este dominată de tablouri întrerupte. Nu am avut mereu, de-a lungul vremurilor, șansa continuității. A venit Primul Război Mondial. Au fost anii Marii Crize. Sau ai Marii Depresiuni din 1929-1933. A urmat al Doilea Război Mondial.

Apoi, comunismul ne-a schimbat radical stilul de viață, modul de gândire, concepțiile despre muncă, având de suferit și munca în sine. Iar recent, în anii noii istorii de după 22 decembrie 1989, despărțirea de vechi deprinderi nu e tocmai ușoară. Din această cauză, în primul rând, ne chinuiesc și astăzi decalajele dintre România și țările dezvoltate. Iar seriile de date statistice care explică aceste decalaje, care explică de fapt evoluția economiei românești, nu sunt toate complete.

Voi sublinia însă, fiindcă știu bine, că Banca Națională și Statistica Oficială, indiferent cum s-a numit într-o etapă ori alta, au avut și au puternice legături. Întemeiate amândouă în secolul al XIX-lea, în zorii capitalismului românesc, au conlucrat continuu, de-a lungul anilor, cultivând o bună colaborare. De la înființare încă, statistica s-a dovedit a fi un izvor de informații, făcând posibilă înțelegerea comparativă a stărilor demografice, economice, sociale, culturale și politice. Treptat, de-a lungul veacurilor, investigația statistică a dobândit continuu noi funcțiuni, noi dimensiuni, cunoscând o vădită intensificare în timpul Regulamentelor Organice. E însă bine să știm că un curent de oficializare a statisticii nu a străbătut nici Europa, nici alte zone ale planetei înainte de jumătatea secolului al XIX-lea. Și a fost o șansă pentru România, imediat după Unirea din 1859, să se poată integra acestui curent. Iar dacă, așa cum notează și autorii cărții pe care o prefățez, sunt întreruperi în seriile de date statistice de care dispune România în ultima sută de ani, ele nu sunt altceva decât absențe cauzate de... absența continuității istorice. Așadar, cuvântul cel mai potrivit, pentru tot ce a făcut echipa de la Banca Națională, care a dat viață acestei cărți, este „completare”. Pentru că asta a făcut: a completat ce lipsea, printr-o muncă de echipă de înaltă ținută științifică, dând astfel sens cuvântului recuperare din titlul lucrării. Ei înșiși, autorii lucrării, notează că întreruperile din

seriile memoriei datelor sunt firești într-un anumit context istoric; și, ceea ce fac ei, este un efort de a oferi opiniei publice o oglindă cât mai fidelă pentru ultimii o sută de ani.

A fost o muncă grea, făcută în echipă. Și a fost un exemplu de cooperare în echipă. Numele membrilor echipei sunt pe copertă: doi dintre autori sunt consilieri ai viceguvernatorului Liviu Voinea, care a coordonat lucrarea și a scris comentariile; ceilalți sunt specialiști din direcțiile Modelare și Prognoză Macroeconomică, din programul BNR de formare profesională a tinerilor, din Direcția Statistică sau din serviciul Arhive. Fiecare cu misiunea lui: unii au contribuit la completarea șirului de date; alții s-au ocupat de identificarea și corelarea ciclurilor de afaceri din România și cele din alte state ori de analiza cifrelor din seriile cursului de schimb, inflației și dobânzilor; sau au consultat bazele de date internaționale. Au fost multe alte operațiuni, toate realizate cu concursul unor metodologii de ultimă oră, pe care le folosim la Banca Națională.

Au fost activate, pentru a se ajunge la rezultatul dorit, trei fluxuri care de obicei susțin performanța. Primul flux: organizarea muncii. Pentru ca nimic să nu se facă la întâmplare. Al doilea: leadershipul. Etalând rolul liderului, care însuflețește, care duce lucrurile înainte. Și al treilea: colaborarea. Sinteza între celelalte două fluxuri, ca sursa finală a reușitei.

Îi felicit pe autorii lucrării de față și îi îndemn să continue. Pentru că munca lor valoroasă are nevoie de continuare.

Mugur Isărescu

Guvernatorul Băncii Naționale a României

Introducere: memoria colectivă a cifrelor

La 100 de ani de la Marea Unire din 1918, România nu are un set complet și unitar de indicatori economici de bază. Nu avem o serie de timp fără întreruperi care să ne vorbească despre economia României, așa cum a fost ea, cu suișuri și coborâșuri. Țara s-a unit acum 100 de ani, dar statistica nu s-a unificat încă. La fel ca un om fără memorie, o țară fără memorie este o țară dezorientată. Ce viitor poate să aibă sau poate să își croiască o țară care nu își cunoaște trecutul? Vorbim, desigur, strict despre economie, dar, în fapt, discuția despre economie deschide calea sau completează multe fapte și date istorice, geografice, culturale, militare. Democrația nu e completă fără capitalism, iar capitalismul nu e complet fără democrație. Într-o sută de ani, România a cunoscut două războaie mondiale, capitalismul interbelic, dictatura militară, trecerea de la capitalism la comunism (în forma sa cea mai brutală), dictatura comunistă, trecerea înapoi de la comunism la democrație (în forma sa fără reguli și apoi cu reguli în schimbare). Cunoaștem marile succese și marile drame ale acestor epoci. Avem memoria schimbărilor fericite sau dureroase. Istoria i-a consemnat pe toți, cu bune și cu rele. Știm cine suntem și cine am fost, știm câți suntem și câți am fost, dar nu cunoaștem ce și cât am fost în această sută de ani.

Nu avem memoria datelor pentru că ea a fost întreruptă de mai multe ori în această perioadă. 1918-1919 și 1948-1949 sunt găuri negre din punct de vedere statistic, sunt ani pentru care datele statistice importante lipsesc. Mai mult, calitatea

informațiilor privind perioada 1945-1947 este îndoielnică, iar trecerea de la capitalism la comunism și înapoi la capitalism în 1990 a lăsat mari semne de întrebare privind comparabilitatea datelor. La 100 de ani de la Marea Unire nu avem 100 de ani de indicatori economici.

Sau cel puțin nu aveam până astăzi un șir complet, neîntrerupt, de date economice esențiale. Demersul nostru este ambițios și periculos în același timp. Este ambițios, de vreme ce nimeni nu a mai făcut acest lucru până la capăt, deși încercări remarcabile, la care ne vom referi pe parcurs, au existat. Și probabil că există un motiv bun în afară de dificultățile statistice pentru care această lucrare este prima care prezintă serii lungi de timp. Acest motiv vine din pericolul ca unele date să fie interpretate istoric sau politic altfel decât ca niște simple date ce sunt, ca o redare a memoriei pierdute a economiei românești. Nu ne dorim să facem judecăți de valoare, ci doar să oferim opiniei publice o oglindă pentru ultima sută de ani. Unii pot contesta aceste date sau modul lor de calcul. Noi înșine admitem că există limite științifice, dar suntem total deschiși în privința lor. Poate alți economiști vor ști să facă mai mult pe viitor. Ceea ce vă prezentăm nu este definitiv și irevocabil, dar este mai mult decât ceea ce aveam până acum. Această lucrare, la care și-au adus contribuția numeroși economiști ai Băncii Naționale a României, redă realitatea seacă, dar absolut necesară, a cifrelor fără întreruperi, fără salturi și fără ocolișuri. Vă oferim un veac de sinceritate – sinceritatea datelor cât se poate de corecte și comparabile.

Am simțit că este de datoria noastră să completăm golurile istoriei noastre economice. Ne întrebăm: cum a evoluat economia României în ultima sută de ani? Cât produceam cu 100 de ani în urmă și cât producem acum, în cifre comparabile? Cât datoram acum 100 de ani și cât datorăm acum? Cât expor-

tam și importam, cât încasam și cât cheltuiam, cum au evoluat inflația, dobânzile și cursul? Marile economii ale lumii au astfel de serii de date încă din secolul al XIII-lea (Regatul Unit al Marii Britanii), al XVIII-lea (Statele Unite ale Americii) sau al XIX-lea (Franța, Germania). Dar ele sunt economii mari. Noi suntem o economie medie a Uniunii Europene. Am fost mai mult? Am fost mai puțin? Unde suntem în 2018 față de 1990, 1950, 1930 sau 1918?

Am completat aceste serii de date cu informații care erau cunoscute, dar nu erau prezentate într-o formă sintetică și digerabilă. De câte ori s-au schimbat banii într-o sută de ani? De câte ori a dat țara faliment? De câte ori ne-am împrumutat de la instituțiile financiare internaționale?

Provocările au fost uriașe. Prin publicarea acestei lucrări, ne asumăm riscul de a fi contestați, criticați, atacați. Dar ne asumăm cu mândrie acest risc, pentru că a avea serii lungi de timp, chiar dacă acestea pot fi ulterior revizuite și îmbunătățite, este vital nu doar pentru o economie, ci în primul rând pentru o țară. La 100 de ani de la Marea Unire, realizăm și noi unirea datelor statistice esențiale, cu mijloacele care ne-au stat la dispoziție, cu limitele pe care le recunoaștem și cu umilința de a accepta că aceasta este o lucrare de cercetare, nu un raport oficial. România avea nevoie de 100 de ani de cifre, pentru a-și înțelege mai bine veacul prin care a trecut.

Aceasta este o lucrare despre redarea memoriei colective a cifrelor. Nu este o lucrare despre memoria individuală a fiecăruia dintre noi și nu judecă o epocă sau alta. Inevitabil, prin evidența rezultatelor, infirmă sau confirmă unele ipoteze sau teorii dominante, dar nu este rolul nostru să le discutăm în detaliu. Noi oferim doar materia primă cea mai importantă – informația – și o metodă de lucru. Restul cade în sarcina cititorilor de astăzi și din următoarea sută de ani.

1 | Produsul Intern Brut

Produsul intern brut (PIB) reprezintă suma valorii bunurilor și serviciilor produse într-o țară pe parcursul unei perioade (un an). PIB-ul este o expresie cantitativă a dezvoltării economiei, nu însă și una calitativă. Mărimea PIB nu ne spune automat nimic despre structura sa ori despre calitatea vieții cetățenilor din țara respectivă. Dar PIB-ul este cel mai cunoscut indicator sintetic al nivelului de dezvoltare a unei economii și la acesta ne vom raporta și noi. Acum 100 de ani, PIB-ul nu era însă pe deplin folosit la scară universală și unele ajustări au fost necesare pentru comparabilitatea indicatorului (unele preluate din alte surse citate, altele pe baza unor calcule proprii).

De la bun început trebuie să oferim câteva explicații esențiale privind modul nostru de lucru. În primul rând, modificările teritoriului României după cele două războaie mondiale influențează semnificativ valorile nominale ale PIB-ului. De aceea singurul indicator care este comparabil, care are sens, pe parcursul unui întreg veac de frământări, este PIB/locuitor, tocmai pentru că și numărul de locuitori a variat odată cu variațiile de teritoriu.

În al doilea rând, din cauza inflației foarte ridicate din unele perioade istorice, PIB-ul nominal în prețuri curente poate să inducă în eroare. Soluția firească este calcularea PIB-ului într-o valută forte, la prețuri constante. Așa cum francul francez a dispărut după adoptarea euro, la fel și marca germană a

dispărut și, în plus, a cunoscut hiperinflația anilor 1930, euro este prea recent, iar francul elvețian și lira sterlină au rămas pentru comerțul României mai degrabă monede marginale – deși a avut, fiecare dintre ele, perioada sa de glorie – mai rămâne o singură variantă. Cea mai stabilă valută dintre toate pe parcursul ultimului secol, ca mijloc de plată și monedă de rezervă internațională, a fost, fără îndoială, dolarul american. Practica internațională favorizează calculul în dolari americani din anul 2011, pentru care există o bază de date internațională (Maddison*). Însă chiar și utilizarea acestei baze de date ne aduce în situația de a ne confrunța cu cea de-a treia provocare a noastră: lipsa datelor pentru anumiți ani și lipsa de comparabilitate a datelor existente pentru perioadele de trecere de la un regim la altul. Axenciuc (2012, 2017) a abordat îndelung problema și a contribuit semnificativ la calculul PIB-ului României. Maddison a folosit în mare parte datele sale și a aplicat diverse transformări. Noi am dorit să facem însă un pas mai departe, calculând o serie completă și actualizată de PIB cu un singur an de referință. Memoria economiei românești merită continuitate. Până la urmă, recuperăm 100 de ani de istorie economică, nu trei episoade distincte a câte 30-40 de ani fiecare.

Pentru a rezolva această problemă, cea mai dificilă dintre toate, am folosit diferite tehnici statistice, obținând o serie completă de PIB per locuitor în prețuri constante, iar pe baza acestuia am construit un model de identificare a ciclurilor de afaceri. Vom detalia în continuare cele două metode folosite, cu precizarea că rezultatele lor sunt pe deplin compatibile. Din

* Când menționăm baza de date Maddison, ne referim la lucrarea Bolt, J., Inklaar R., de Jong H., & van Zanden, J. L. (2018), Rebasings 'Maddison': new income comparisons and the shape of long-run economic development, Maddison Project Working paper 10.

acest motiv avem încredere că prezentăm publicului larg, nu doar specialiștilor, o serie de date pentru 100 de ani a PIB-ului României care sperăm că va rezista chiar și celei mai dificile probe dintre toate: proba timpului.

1.1. Construirea seriei de date

Datele avute în vedere pentru construirea seriei complete privind PIB/locuitor la paritatea puterii de cumpărare (PPC) în prețuri constante (anul 2011), pentru perioada 1918-2018, au avut la bază două surse de date importante, Axenciuc (2012), respectiv Maddison (2018) – descrise și în Anexa 1. Pentru completarea anilor lipsă am realizat o serie de estimări, ceea ce reprezintă principala contribuție de originalitate a lucrării și fără de care nu puteam obține o serie completă, unitară, pentru PIB-ul României din ultima sută de ani.

Pentru anul 1915 am realizat o estimare utilizând un model linear pe baza producției de grâu. Pentru anii 1916, 1917, 1919 și 1949 am realizat o estimare utilizând interpolarea liniară sau cubică. Pentru anul 1918 am utilizat același model linear bazat pe producția de grâu. Pentru perioada 1996-2017 am aplicat contururile naționale anuale elaborate de Institutul Național de Statistică și raportate de Eurostat creșterile corespunzătoare indicilor de volum și am raportat rezultatul la populația României.

Seriile istorice disponibile ale evoluției PIB/locuitor (Maddison, 2018, Axenciuc, 2012) pe termen lung nu conțin date pentru anii 1915-1919 și 1949 (seria Maddison conține o valoare pentru anul 1948). Noi am realizat estimări în vederea completării seriilor pentru anii lipsă. Mai mult, lucrarea remediază o